

Rigels Halili

Univerzitet u Varšavi

„Mi, sinovi nacije“ – intelektualci kao generatori albanskih i srpskih nacionalnih ideja i programa

Apstrakt:

Ovaj rad predstavlja komparativnu istorijsku i tekstualnu analizu dva veoma značajna dokumenta: Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti iz 1986. godine, i Platforme za rešenje albanskog nacionalnog pitanja koju je objavila Albanska akademija nauka 1998. godine. Na osnovu ovoga, u radu se razmatra uloga intelektualalaca kao generatora nacionalnih ideja, ideologija i programa. Članak nudi detaljnu analizu oba dokumenta, kao i društveno-političkog konteksta u kom su nastala. Istovremeno, članak nastoji da kontekstualizuje ova dva dokumenta u okvirima srpskog i albanskog nacionalističkog diskursa.

Ključne reči:

intelektualci, nacionalizam, političke ideje, politički programi

U svojoj poslovičnoj definiciji nacionalizma kao sentimenta i pokreta, Ernst Gellner (Ernest Gellner) skreće pažnju na dva blisko povezana domena u kojima nacionalizam nastaje: sferu ideja i političke akcije (Gellner, 1991, 1). Ovaj članak bavi se prvim, mada, kada kontekst to zahteva, zalazi i u drugi domen. Rad je, pre svega, posvećen ulozi intelektualaca, i to posebno akademske elite, u procesu formiranja, očuvanja i primene nacionalnih ideja i političkih programa kod Albanca i Srba. Fokusiraću se na dva dokumenta koja se, kako nastojim da pokažem, mogu posmatrati kao simboličke reprezentacije duge tradicije misli i ideja u srpskim i albanskim naučnim i intelektualnim krugovima. Ti dokumenti su: Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), koji se u javnosti pojavio 1986. godine, i mahom nepoznata Platforma za rešenje albanskog nacionalnog pitanja koju je Albanska akademija nauka (AAN) iznela 1998. godine.

Neophodnost uporednih istraživanja na Balkanu i o Balkanu nije nova. Albanski istoričar Stavro Skendi, koji je posle Drugog svetskog rata emigrirao u Sjedinjene Američke Države i napisao jedno od najznačajnijih dela o albanskom nacionalnom pokretu u devetnaestom i ranom dvadesetom veku, zahtevao je takav pristup i uspešno ga primenjivao u svojim studijama (Skendi, 1980, ix). Očito je da su komparativni elementi neizbežno prisutni u globalnoj analitičkoj perspektivi koju koriste neki od najboljih istoričara Balkana, poput L. S. Stavrianosa (L. S. Stavrianos), Barbare Jelavić (Barbara Jelavich), Džordža Kastelana (Georges Castellan), Trajana Stojanovića (Traian Stoiانovich), Stevana K. Pavlovića (Stevan K. Pavlowitch) i Marka Mazovera (Mark Mazower), da pomenemo samo neke od njih. Uzimajući Skendijev postulat kao polazište, ovde ću se oslanjati na nešto jasniji pristup Miroslava Hroha (Miroslav Hroch), vodećeg češkog istoričara i sociologa. Prema njegovom mišljenju, moraju se imati u vidu četiri zahteva: „(a) objekti koji se porede moraju biti što je preciznije moguće definisani; (b) mora se izložiti cilj primene komparativnog metoda; (c) treba utvrditi kriterijume analize objekata koji se porede; (d) veza između komparativne procedure sa vremenskom osom (to jest istorijskom hronologijom u apsolutnom smislu) mora biti razjašnjena“ (Hroch, 1985, 18).

Ova dva ključna teksta ne analiziram kako bih „dokazao krivicu“ ili „izneo istinu“ o njihovim autorima, daleko od toga. Ipak, upravo ovi pojmovi – *krivica* i *istina* – poslužili su kao glavni emocionalni i ideološki temelji koji su, uz institucionalni prestiž i političku podršku, obezbedili legitimitet analiziranim dokumentima. U samom temelju njihove strukture leži ista logika jasne i nepovratne podele na *nas* i *njih*. Recept je prost i dobro poznat i drugde: *mi* smo miroljubive, istinoljubive i pravedne žrtve, dok su oni lažljivi, agresori, i po pravilu počinioci svih zločina koji ugrožavaju *sam* naš opstanak. Razumeti ovo, međutim, predstavlja samo prvi korak. Zanimljivije i, moguće, kulturološki i društveno korisnije, bilo bi razotkriti i kritički pristupiti kontinuitetu ideja koje su predstavljene i izložene u tim dokumentima, ulozi akademske elite u tom procesu i, najzad, uticaju naučnih i kulturnih institucija koje je utemeljila i/ili sponzorizala država. To bi zahtevalo sprovođenje analize na bar dva nivoa, jezičkom i društveno-istorijskom nivou.

Škeljzen Malići (Shkëlzen Maliqi), vodeći kosovski publicista, napisao je u jednom kratkom članku iz 1993. godine da je verbalna strana komunikacije između srpskih i albanskih ekstremnih nacionalista dostigla krajnju tačku, posle koje može da usledi samo rat (Maliqi, 1994, 77). Bilo je potrebno svega nekoliko godina da taj rat zaista i počne, a njegove posledice se osećaju i osećaće se još dugo na Kosovu, u Srbiji i u Albaniji. Javlja se, stoga, nekoliko osnovnih pitanja: kako se i zašto to dogodilo, ko za to snosi odgovornost, i kako se sada izboriti s posledicama tog rata? Pokušaću da nađem neke odgovore na ova pitanja gledajući pomno obe strane, takoreći, u dijalogu, čak i onda kada je on utišan ili izrazito isključiv. Jer, da u drugačijem kontekstu upotrebim Bahtinovo (Bakhtin) shvatanje, komparativni pristup koji je ovde predložen može da bude funkcionalan i koristan samo ako analiza uzme u obzir dijalošku prirodu svakog etničkog konflikta, pa time i albansko-srpskog sukoba. I, kao što bi Bahtin tvrdio, to je dijalog koji se proteže u oba pravca, duboko, snažno i istovremeno obuhvatajući i utičući na obe strane (Bahtin, 1982).

I memorandum SANU i platforma AAN bili su proizvodi specifičnih istorijskih okolnosti, koje treba uzeti u obzir prilikom ovakve uporedne analize. Kao što pominju brojni autori, Memorandum je najavio, a možda čak i uticao na drastične promene ustavnog položaja Vojvodine i Kosova koje su implementirane 1989. godine. Takođe, nije slučajno što je AAN svoju Platformu predstavila 1998. godine, kada su oružani sukobi između Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i jugoslovenskih vojnih i paravojnih snaga prerasli u otvoreni rat, što je nekoliko meseci kasnije dovelo do humanitarne katastrofe i vazdušnih udara NATO snaga na Saveznu Republiku Jugoslaviju. Ali, te je tekstove jednako važno smestiti u širi istorijski kontekst, jer su oni izrazi jedne tradicije ideja i načina mišljenja čije poreklo seže do samih početaka modernog srpskog i albanskog nacionalnog pokreta.

Šta tamo (zaista) piše?

Za sve koji istražuju raspad komunističke Jugoslavije ili o tome podučavaju studente Memorandum SANU postao je jedna od onih svemoćnih, „zgodnih“ fraza, neka vrsta metafore koja sumira samu suštinu srpskog nacionalizma, početak puta koji je vodio u rat, razaranje zemlje i bezbrojne ljudske tragedije. Međutim, sam se Memorandum vrlo često čak ni ne citira, činjenice se izvrću, a njegov sadržaj je pojednostavljen do besmisla. S druge strane, Platforma AAN nije tako čuvena i, koliko mi je poznato, još nije bila predmet nijedne ozbiljne naučne analize. Stoga se čini prikladnim upoznati se detaljnije sa sadržajem oba dokumenta.

1. Memorandum Srpske Akademije Nauka i Umetnosti

Struktura Memoranduma SANU može se sažeto predstaviti preko naslova njegova dva dela. U prvom, naslovljenom *Kriza jugoslovenske privrede i društva*, autori analiziraju jugoslovenski kontekst, dok se u drugom, nazvanom *Položaj Srbije i srpskog naroda*,

fokusiraju na, da tako kažemo, srpska pitanja. Zanimljivo je da se tekstovi na početku bave ekonomskom, a ne političkom problematikom. Autori to jasno stavljaju do značaja: duboka ekonomska i društvena kriza u Jugoslaviji može čak imati „tako katastrofalna ishoda“ kakav je raspad države (Mihailović, Krestić, 1995, 95). Poreklo izrazito lošeg privrednog rasta i visoke nezaposlenosti tokom prve polovine osamdesetih godina oni vide u greškama koje su načinjene tokom šezdesetih godina dvadesetog veka, kada su decentralizacija i napuštanje centralnog planiranja postali vodeći ekonomski principi. To je dovelo do fragmentacije jugoslovenske ekonomije na gotovo potpuno odvojene republičke ekonomije, što je uslovalo krizu (isto, 97). Prema njihovom mišljenju, slaba reakcija federalne vlasti bila je zapravo rezultat prikrivene namere da se da više ekonomske i političke moći republičkim liderima (isto, 101–102).

Takav zaključak omogućava oštru kritiku federalističkih tendencija, koje, prema autorima Memoranduma, jačaju donošenjem ustava iz 1974. godine. Ustav je prouzrokovao situaciju u kojoj je „nacionalno nadvladalo klasno, dok su pokrajine više insistirale na tome da su konstitutivni element federacije, nego da su sastavni deo Srbije“ (isto, 104–105). Zvuči pomalo ironično da autori Memoranduma stavljaju naglasak na klasu kao jednu od ključnih marksističkih kategorija kako bi kritikovali politiku federalnih vlasti, koja je legitimaciju tražila upravo u toj istoj marksističkoj ideologiji. Ovaj kritički stav postaje još oštrije kada autori identifikuju predratni uticaj Kominterne na Komunističku partiju Jugoslavije kao uzrok dominacije etničkih principa nad principima državnog centralizma. Oni, dalje – doduše indirektno – okrivljuju Edvarda Kardelja, čije su ideje o slovenačkom nacionalnom pokretu bile osnova za posleratnu organizaciju jugoslovenskog modela (isto, 107) i s gorčinom zaključuju: „Dezorganizovana preko svake razumne granice, država se degenerisala u institucionalni oblik republičkog, pokrajinskog i opštinskog voluntarizma“ (isto, 110).

Ali, autore isto tako brine i „moralna kriza“ koja je, smatraju oni, duboka i seže u samu srž jugoslovenskog društva. Devijacija, ili čak i neuspeh socijalističkih ideja, manifestuje se u seoskom mentalitetu, nepotizmu, korupciji, otimačini, zloupotrebi i kriminalu koji su opšteprisutni u svakom vidu društvenog života. Destruktivan uticaj nezaposlenosti, gubitak vere u društvenu jednakost i izražena emigracija dodatni su činioci u mozaiku propadanja koji opisuju autori Memoranduma. Kao što to obično biva, smatraju oni, kriza vrednosti ide ruku pod ruku sa krizom u kulturi. Primitivizam, provincijalizam i kič su sveprisutni u književnosti, muzici, filmu, zabavnim sadržajima, u novinama, na radiju i televiziji. Njihov zaključak ponovo zvuči strogo, ali je zapravo teško opovrgnuti ga: „Zvanična ideologija koja umesto stvarnog socijalističkog programa nudi samo prazne političke proklamacije, uveliko je iscrpla svoje moralizatorske mogućnosti (...) Duboko uvreženi u provincijalnoj kulturi, separatizam i nacionalizam postaju sve agresivniji“ (isto, 114). Nedostatak transparentnosti i demokratije u društvenom životu, neuspeh samoupravnog sistema, takozvani etatizam, povrede osnovnih ljudskih prava, kao što je pravo izražavanja i okupljanja, uzeti zajedno, prema mišljenju autora, uzrokuju znatno zaostajanje Jugoslavije za ostalim civilizovanim državama. Rešenje, kako oni pišu, treba da dođe sa samog vrha: „Bez pro-

mene toga Ustava i na njemu izgrađenog političko-ekonomskog sistema nemoguće je rešiti nijedan suštinski današnji problem našeg društva, nemoguće je zaustaviti sadašnji proces dezintegracije i pada u sve dublju krizu“ (isto, 117).

Ova gorka i mračna dijagnoza otvara vrata drugom delu dokumenta, u kojem autori razmatraju položaj Srbije i Srba uopšte. Čitalac odmah oseća promenu stila koji od zvaničnog i ponešto mehaničkog postaje strasniji, a povremeno čak i ličan. Diskusija počinje nedvosmislenim stavom: „Mnoge nevolje koje muče srpski narod iznikle su u prilikama koje su zajedničke svim jugoslovenskim narodima. Međutim, srpski narod pritiskuju i druge nedaće. Dugoročno zaostajanje razvoja privrede Srbije, neregulisani državno-pravni odnosi sa Jugoslavijom i pokrajinama, kao i genocid na Kosovu, pojavili su se na političkoj sceni udruživši snage, što situaciju čini napetom, ako ne i eksplozivnom“ (isto, 119). Taj uvod daje dominantan ton ovom delu Memoranduma u kojem se zastupa stanovište da je Jugoslavija iskorišćavala Srbiju u čitavom posleratnom periodu. Ponovo, ekonomija dolazi u centar pažnje i čini osovinu argumenta. Uprkos tome što su ulaganja u Srbiju bila otprilike jednako efikasna kao i ona u Sloveniju i Vojvodinu, a moguće i najviša u Jugoslaviji, potrošnja po glavi stanovnika bila je među najnižima. Uz to, nefer uslovi poslovanja još i više su oslabili srpsku ekonomiju. Ali razlozi za to su ideološki, tvrde autori, i ukorenjeni su u predratnoj strategiji Kominterne, koja je srpsku buržoaziju videla kao „ugnjetavača“ drugih jugoslovenskih naroda. Posle rata je Komunistička partija Jugoslavije ugradila tu strategiju i pretvorila je u svesno vođenu politiku pozicioniranja Srbije i srpske ekonomije unutar federacije. Duo Tito-Kardelj u novoj Jugoslaviji je svesno ograničavao Srbiju i uvećavao premoć Slovenije i Hrvatske, pa čak i Vojvodine (isto, 122-123).

Autori svoju kritiku ponajviše usmeravaju na Ustav iz 1974. godine. Prema njihovom mišljenju, ovaj dokument Srbiju naprosto stavlja u podređen položaj, jer odvaja od nje Vojvodinu i Kosovo. Staru pretpostavku da „bez slabe Srbije nema jake Jugoslavije“ otelotvorio je princip pariteta predstavnika iz različitih republika, što je Srbima ograničilo mogućnosti rada na državnim poslovima. Štaviše, komplikovan sistem podela nadležnosti između Srbije i federalnih autonomnih pokrajina doveo je do velike zabune u procesu donošenja odluka, unutrašnjoj politici i ekonomskom razvoju, te gubitku suvereniteta srpskog naroda. Samo srpski narod, tvrde autori, nije koncentrisan u jednoj republici. Stoga, ovo pitanje uveliko nadilazi problem ustavnih sporova, jer se tiče same egzistencije srpskog naroda i države. Autori ne ostavljaju sumnju u vezi sa svojim osnovnim motivima, kada pažnju usmeravaju na situaciju na Kosovu: „Fizički, politički, pravni, kulturni genocid nad srpskim stanovništvom Kosova i Metohije najteži je poraz u oslobodilačkim borbama što ih je vodila Srbija od Orašca 1804. do ustanka 1941. godine“ (isto,128).

Od ovog mesta pa nadalje ton Memoranduma postaje oštar i direktan, na momente zastrašujuće (gromo)glasan i, za razliku od prethodno obrađivanih ekonomskih činilaca, ovde se razmatraju prevashodno istorijski argumenti. Autori ukazuju na nasleđe kominternovske politike, ignoranciju i oportunističke srpskih političara, kao i na potpuno gubljenje iz vida činjenice da kosovske političke elite stoje iza drastičnog pogoršanja

položaja Srba na Kosovu. To je otvoreni i potpuni rat, tvrde autori, koji Albanci sračunato i sistematski vode protiv Srba. Taj rat podržava vlada u Tirani u skladu sa dobro osmišljenim i aktivnim albanskim nacionalnim planom. Nad kosovskim Srbima sprovode se zločini, teror i vandalizam, i primeri poput slučaja Đorđa Martinovića¹⁷⁴ podsećaju „na najmračnija vremena turskog nabijanja na kolac“ (isto, 129). Najvažnije je, međutim, to što se Srbi proteruju iz pokrajine, što je završna faza procesa koji je počeo znatno ranije. U prilog toj tvrdnji autori navode demografske podatke. Citirajući Jovana Cvijića, oni tvrde da je pola miliona Srba napustilo Kosovo između 1690. godine i početka dvadesetog veka. Od toga, nekih 150.000 napustilo je Kosovo u periodu 1876-1912, usled terora albanskih bašibozuka. Još 60.000 bilo je prinuđeno da napusti pokrajinu posle Drugog svetskog rata, dok broj onih koji su prinuđeni da napuste Kosovo sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka, autori procenjuju na 200.000 (isto, 129). Takav razvoj stvari ne ostavlja mnogo nade za budućnost, zaključuju oni. Kosovo, kolevka Srbije, uskoro može ostati bez Srba, čime bi program, kako kažu, „velikoalbanskih rasista“, koji je skicirala Prizrenska liga, bio najzad i ostvaren. Ipak, uprkos odsustvu podrške pokrajinskih vlasti, dolazi do otpora odozdo, narodnog otpora, i ti ljudi bi trebalo da traže pomoć od republičke vlasti. Mora biti učinjeno sve kako bi se izbegli Srbi vratili svojim kućama, jer će, u suprotnom, „taj deo Republike Srbije i Jugoslavije postati i evropsko pitanje, sa najtežim, nedoglednim posledicama“ (isto, 130). Zahtev za etnički čistim Kosovom, zaključuju oni, otvoriće vrata ekspanzionizmu, koji će ugroziti sve nacionalne grupacije koje žive u Jugoslaviji.

Pruživši sličnu dijagnozu u vezi s položajem Srba drugde u Jugoslaviji, pre svega u Hrvatskoj i Vojvodini, uz zahtev za dubokim reformama postojećeg obrazovnog sistema, jer se dokazi o nepravednom položaju Srba i srpkog naroda mogu naći u školskim programima svih jugoslovenskih republika, autori izvode svoje zaključke. Oni ponavljaju i još jednom ističu glavne zahteve koji dominiraju tekstem. Prvo, traži se napuštanje kominternovske ideologije otelotvorene u politici koju je sprovodila Komunistička partija Jugoslavije a, čitamo između redova, takođe i njen naslednik – Savez komunista Jugoslavije. Drugo, traži se skidanje žiga sa srpskog naroda kao ugnjetavača drugih naroda u Jugoslaviji. I, napokon, ističe se da je „uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog integriteta srpskog naroda, nezavisno od toga u kojoj se republici ili pokrajini nalazio, njegovo istorijsko i demokratsko pravo“ (isto, 138). Oni zahtevaju da autonomne pokrajine ponovo postanu integralni delovi Republike Srbije, da se po svaku cenu stane na put „genocidu na Kosovu“ i da se preduzmu mere koje bi Srbima

---

¹⁷⁴ Ovo se odnosi na „slučaj Martinović“ koji se odigrava u maju 1985. godine, i potom dobija veliki publicitet u srpskoj i jugoslovenskoj štampi. Tokom istrage koju je vodio pukovnik Jugoslovenske narodne armije (zašto vojska, a ne policija, pitamo se?) tada pedesetšestogodišnji Đorđe Martinović tvrdio je da je doživeo nesrećan slučaj prilikom čina samozadovoljavanja, što su potvrdili i lokalni lekari. Međutim, tim lekara sa Vojnomedicinske akademije podržao je kasniju Martinovićevu verziju događaja, prema kojoj su ga napala dvojica Albanaca i na silu mu gurnula flašu u anus. Dodatno mišljenje traženo je od komisije pod vodstvom profesora Janeza Milčinskog, koja je zaključila da su povrede mogle biti rezultat samozadovoljavanja. Ovaj slučaj nikada nije bio predmet zvanične policijske istrage pa je i dalje otvoren za raprave i spekulacije. (Soso, 2002, 132-135).

omogućile povratak na njihova „vekovna ognjišta“. Spis zaključuju pozivanjem na demokratsku mobilizaciju „svih umnih i moralnih snaga naroda, ali ne samo za izvršavanje odluka donetih na političkim forumima, nego i za stvaranje programa i projektovanje budućnosti na demokratski način“ (isto, 139–140). Po čitanju kompletnog dokumenta, čitalac stiže utisak da teško može biti bolje potvrde ove mobilizacije intelektualnih snaga naroda i bolje osmišljenih programa od samog teksta Memoranduma.

2. Platforma Albanske Akademije Nauka

Uprkos drugačijim okolnostima u kojima je Platforma napisana i objavljena, njen opšti ton i retorika veoma podsećaju na Memorandum. Već uvodni deo kod oba teksta jasno pokazuje motive i ciljeve autora: to je dokument koji otkriva istinu o prošlosti, analizira sadašnjost i daje rešenja za budućnost. Ova struktura neizbežno priziva u sećanje najvažniji manifest albanskog nacionalnog pokreta, knjigu pod naslovom *Albanija kakva je bila, kakva jeste i kakva će biti*. Knjigu je napisao Sami Frašeri (Sami Frashëri), a objavljena je anonimno 1899. godine. Iako čitav vek stoji između Samijeve knjige i Platforme, očigledno je da su autori i dalje pod uticajem istovetnih ideja, kao i da ih vodi ista svest o neophodnosti da se hitno pomogne ugroženoj naciji. Ipak, postoji izvesno pomeranje u naglasku. Za Samija, Albanija je geografska datost, koja uključuje određene teritorije koje potpuno ili delimično naseljavaju Albanci, ali kao politički entitet tek treba da se formira. Za autore Platforme, Albanija jeste politički entitet, ali ozbiljno hendikepiran činjenicom da skoro polovina nacije živi izvan granica matične države. Sami je, dakle, zamišljao državu i davao predloge za njenu organizaciju, a autori Platforme su ponudili rešenja za dalje usavršavanje projekta. Njihova prva briga nije dokazivanje da albanska nacija postoji, kao što je to bio slučaj kod Samija, nego pružanje istorijskih i drugih argumenata u prilog pravu na samoopredeljenje i suverenitet. Sami je jedan od očeva nacije, autori Platforme žele da se predstave kao njeni zabrinuti sinovi.

Vreme nastanka dokumenta je odlučujuće. Godine 1998. situacija na Kosovu i sudbina tamošnjih Albanaca u centru su pažnje autora. Ipak, kao i u slučaju Memoranduma SANU, čini se da je Kosovo samo prolog za razmatranje sudbine čitave nacije. Za razliku od svojih srpskih kolega, albanski autori počinju istorijom. Začetke albanskog nacionalnog pokreta iz doba „osmanske okupacije“, pozicioniraju kao gotovo istovremene sa srpskim i grčkim nacionalnim programima, *Načertanijem* i *Velikom idejom* (Megali Idea). Važno je uočiti to isticanje hronologije pojavljivanja nacionalnih programa, jer se ona suprotstavlja često iznošenoj tezi da albanski nacionalizam dolazi kasno u odnosu na ostale balkanske nacionalne programe. Kao podrška ovakvom stavu, navode se citati nekoliko evropskih putopisaca tog doba, koje autori Platforme tretiraju kao po definiciji objektivne. Opisujući zemlje nastanjene albanskim življem, oni Albance nazivaju „potomcima starih Ilira“ koji u ovim zemljama „borave još od pradavnih vremena“ (Platforma, 1998, 6). Na ovakvoj osnovi autori Platforme iscrtavaju jasne granice takozvanog geografskog prostora koji naseljavaju

Albanci. Granica ide južno od Niša prema Leskovcu i Vranju, onda prema Kumanovu, Prilepu i Bitolju, skreće na zapad prema Janjini i završava se u Prevezi. Treba napomenuti da autori koriste isključivo albanske oblike ovih imena, na primer Shkup a ne Skoplje, Manastir a ne Bitola, Janina a ne Ioannina. Ova tendencija se naročito pokazuje u upotrebi oblika Kosova a ne Kosovo¹⁷⁵ u čitavom dokumentu. Tu nije reč samo o semantičkom, već pre svega o političkom izboru, jer se isti oblik upotrebljava i u engleskom prevodu Platforme. Uzgred, ovo dobro korespondira sa upotrebom oblika „Kosovo i Metohija“ u engleskom prevodu Memoranduma SANU.

Autori Platforme uvažavaju činjenicu da na ovoj teritoriji istorijski nisu živeli samo Albanci, ali prateći liniju zvanične historiografije u komunističkoj Albaniji posle Drugog svetskog rata naglašavaju da su ne-albanske zajednice bile tek „manjinska ostrva na otvorenom albanskom moru“ (isto, 6). U dokumentu se ponavlja centralna ideja političkog programa albanskog nacionalnog pokreta iz devetnaestog veka, uključivanje četiri osmanska vilajeta – Kosova, Iškodra, Manastir i Yania – sa pretežno albanskim stanovništvom u jedan, autonomni Albanski vilajet.¹⁷⁶ Ali autori odlaze dalje u svojoj interpretaciji, povezujući teritoriju kosovskog vilajeta sa ilirskom provincijom Dardanijom, a janjinski vilajet sa Epirom. Tako se uspostavlja linija ilirsko-albanskog kontinuiteta na ovim teritorijama, što političke planove Srba i Grka i njihovo polaganje istorijskog prava na ove zemlje čini besmislenim (isto, 7).

Već iz prvih redova postaje očigledno da Platforma rekapitulizuje osnovne linije zvanične albanske historiografije o prelazu devetnaestog u dvadeseti vek i da se polemički postavlja prema tvrdnjama i/ili interpretacijama dominantnim u srpskoj i grčkoj historiografiji. Neki od autora Platforme, neimenovani, bili su upravo oni istoričari koji su pokretali te polemike i u njima učestvovali, različitim kanalima i na različite načine. Ali još je značajnija činjenica da su „srpski“ i „grčki“ protivnici takođe bezimni, svrstani u jednu kategoriju, homogenizovani kao „drugi“, kao oni koji poriču „naša prava“. U ovom smislu Platforma ponovo pokazuje izuzetnu sličnost sa logikom koja stoji iza Memoranduma SANU.

Tako je, prema autorima Platforme, srpska ekspanzija prema Kosovu i severnoj Albaniji bila rezultat imperijalističkog zahteva da se izbije na Jadransko more. Poreklo takvih težnji oni nalaze još u *Načertaniju*, ali ne citiraju nijedan odlomak iz tog dokumenta. Umesto toga, oni označavaju kao neistinite tvrdnje „beogradskih nacionalističkih krugova“ koji poriču ilirsko poreklo Albanaca da bi time porekli i prisustvo i autohtonost Albanaca na Kosovu. Dalje, autori označavaju Veliku seobu Srba 1689/1690. kao istorijsku izmišljotinu. Nazivaju apsurdnim srpske tvrdnje da su

¹⁷⁵ Albanci zapadni deo Kosova nazivaju Rrafshi i Dukagjinit, a ovaj kraj se približno poklapa sa srpskom Metohijom. Prema mom mišljenju, nazivi Kosovo i Kosova dominiraju u oba jezika, a upotreba dužih oblika, Kosovo i Metohija i Kosova i Rrafshi i Dukagjinit, predstavlja politički izbor.

¹⁷⁶ Ova ideja se prvi put pojavljuje u spisima članova *Centralne komisije za odbranu prava albanskih nacionalnosti* u Istanbulu 1877. godine. Ona zatim ulazi u program Prizrenske lige i tako postaje centralni element albanskog nacionalnog pokreta. Takav vilajet je na kraju i formiran 4. septembra 1912. godine, ali je raspušten samo mesec dana kasnije, početkom Prvog balkanskog rata. Vidi: Pollo, Buda, 1965, 125.

albanski muslimani u pokrajini saradivali sa osmanskim vlastima ili namerno uništavali srpske manastire. Istina je upravo suprotna, naglašavaju oni, albanske porodice su istorijski bile čuvari srpskih manastira. Nasuprot tome, zaključuju autori, srpski srednjovekovni vladari koji su „okupirali Kosovo“ uništili su svaki spomenik drevne albanske kulture i religije (isto, 7–8).

Kosovo je uvek bilo centar albanskog otpora Turcima, nastavljaju autori. Navode katoličkog nadbiskupa Pjetëra Bogdanija kao organizatora ustanka iz 1689. godine, ali odmah dodaju da se nisu samo katolici borili protiv Turaka, već i muslimani, kao što je bio slučaj u ustanku iz 1844. godine, koji je predvodio Derviš Cara (Dervish Cara). Kosovo je postalo centar albanskog nacionalnog pokreta za vreme Prizrenske lige i takav status je zadržalo sve do opšteg ustanka 1912. godine, koji je direktno postavio scenu za izbijanje Prvog balkanskog rata. Autori Platforme ističu da su se među delegatima koji su se 28. novembra 1912. godine okupili u Valoni (Vlora) i proglasili nezavisnost Albanije nalazili predstavnici svih regiona u kojima žive Albanci, „uključujući Kosovo, Makedoniju i Čameriju“. Oslabljeni stalnim ustancima, Albanci nisu bili u stanju da zaustave napredovanje srpskih i grčkih armija, prema Kosovu, odnosno Čameriji¹⁷⁷ i južnoj Albaniji. Bez ikakve sumnje, naglašavaju autori, odluke sa konferencije velikih sila u Londonu 1913. predstavljaju veliku traumu za Albance, pošto su Kosovo, delovi Makedonije i Čamerije ostali izvan novonastale albanske države. Ove odluke autori nazivaju velikom nepravdom prema „drevnoj naciji, koja je preživela brojne i neprekidne istorijske bure“. Te odluke su dovele do masovnih proterivanja i prisilnih migracija Albanaca s Kosova i iz Makedonije u Tursku, dok simbolični kraj ove duge linije patnji i represije predstavlja „biblijski egzodus Čama“ na kraju Drugog svetskog rata (isto, 11).

U Drugom svetskom ratu Albaniju su okupirali italijanski fašisti a zatim i nemački nacisti, tako da ujedinjenje Kosova sa Albanijom nije ni bilo moguće. U stvari, tvrde autori, teritorije naseljene Albancima bile su podeljene između Italije, Nemačke i Bugarske. Oni se slažu da su novi okupatorski režimi za kosovske Albance značili oslobođenje od „genocidne srpske vladavine i beogradskog gušenja albanskih nacionalnih prava“ (isto, 13). Ali to ne znači da su Albanci bili saradnici fašističkih i nacističkih okupatora. Upravo suprotno, naglašavaju autori, antifašističke snage su brojale više od 70.000 ljudi u Albaniji i oko 50.000 na Kosovu. To dokazuje da su bez osnova optužbe da je Albanija 1940. godine ratovala protiv Grčke. Shodno tome, deportacija Čama iz Grčke bila je, prema njima, nelegitiman i nasilan čin. „Čamsko pitanje je još uvek otvoreno i zahteva rešenje“, zaključuju autori (isto, 14–16).

¹⁷⁷ Ova regija je deo Epira i proteže se južno od današnje albansko-grčke granice, duž jonske obale do Preveze. Druge varijante imena uključuju i Tchamuria ili Tschamuria, kao i Čamidi (Tchamides), na osnovu grčkog imena ove populacije. Koristiću albanski oblik Čam (Çam) kada citiram Platformu, a na drugim mestima fonetski oblik imena, to jest Čami. Godine 1945, Grčka kraljevska vojska je proterala Čame iz njihovih sela, na osnovu optužbi da su tokom rata saradivali sa Italijanima i Nemcima. Neki Čami jesu učestvovali u okupatorskoj administraciji, ali je ova činjenica poslužila kao opravdanje da se celokupna populacija protera u Albaniju. „Čamsko pitanje“ je postepeno oživelo posle pada komunističkog režima u Albaniji i ostalo je goruća tačka u albansko-grčkim odnosima.

Ipak, autori Platforme su pre svega fokusirani na Kosovo. Prvo objašnjavaju albansku poziciju u komunističkoj Jugoslaviji. Krajem Drugog svetskog rata odigrao se jedan od ključnih događaja, konferencija u Bujanu 1. januara 1944. godine. Albanski predstavnici¹⁷⁸ iz svih krajeva Kosova su tada odlučili da će po završetku rata stanovništvo Kosova imati pravo da bira, u skladu s pravom na samoopredeljenje. Takođe su izrazili volju za ujedinjenje sa Albanijom. Ali, pošto se rat završio, novopostavljene „srpske vlasti“ su odbacile Rezoluciju iz Bujana i Kosovo je ostalo u Srbiji. Albanci u novoj Jugoslaviji nisu dobili svoju republiku, iako su bili dvostruko brojniji od Makedonaca i šest puta brojniji od Crnogoraca. Tako se nejednak položaj Albanaca iz predratne Jugoslavije nastavio i posle Drugog svetskog rata (isto, 17–18).

Sada se autori Platforme još jednom okreću polemikama sa srpskom historiografijom, koje su se već više puta pojavljivale u publikacijama Albanske akademije nauka. Odbacuju teoriju prema kojoj se Albanci masovno doseljavaju na Kosovo tek posle 1689/90. i ističu albansku autohtonost u ovoj regiji, a osnova te tvrdnje je direktna veza između Dardanaca, ilirskog plemena za koje se zna da je naseljavalo Kosovo, i savremenih Albanaca. Dodaju da Kosovo nikako nije moglo da bude kolevka srpske srednjovekovne države jer je njena ekspanzija prema jugu počela tek krajem dvanaestog veka. Albanci su oduvek bili prisutni na Kosovu, što dokazuju i prezimena sa albanskim korenom i slovenskim sufiksom. Kako svedoče brojni izvori, Albanci su bili većina na Kosovu i pre „takozvane velike seobe Srba“ iz ovih krajeva 1689. godine. Zato su „tvrdnje srpske vlade o njihovom istorijskom pravu na Kosovo potpuno neosnovane (...) Kosovo je uvek bilo i uvek će biti organski deo albanske nacije“ (isto, 19–21).

Ova izjava otvara prostor za raspravu o položaju Albanaca u komunističkoj Jugoslaviji. Autori tvrde da su se teritorije naseljene albanskim stanovništvom, to jest nekadašnji Kosovski vilajet, u Jugoslaviji suočile sa daljim usitnjavanjem, što oni nazivaju „trećom velikom podelom“. Južni deo je dodeljen Republici Makedoniji, doline Medveđe, Bujanovca i Preševa su prisajedinjene Republici Srbiji, dok je severni deo otišao Republici Crnoj Gori (isto, 23). Prema njihovom mišljenju, Albanci su u Jugoslaviji i naročito na Kosovu živeli u užasnim uslovima. Samo tokom pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog veka, „zbog srpske genocidne politike ubijeno je više od 50.000 ljudi, a oko 300.000 je bilo prisiljeno da napusti Jugoslaviju“ (isto, 24).

Jugoslovenski ustav iz 1974. godine doneo je izvesna poboljšanja u oblastima obrazovanja i kulture, ali je takođe i potvrdio razdvojenost teritorija koje naseljava albansko stanovništvo, tako da se status Albanaca nije zaista promenio. Ovo je dovelo do demonstracija 1981. godine, koje su ugušene tenkovima. A kada je autonomija Kosova poništena 1989. godine, što je bilo protivno pokrajinskom i federalnom ustavu,

¹⁷⁸ Konferencija je trajala od 31. decembra 1943. do 2. januara 1944. godine. Datum u tekstu je naveden ili zato što je tada prihvaćena i potpisana Bujanska rezolucija, ili je jednostavno u pitanju nedostatak znanja. To bi zapravo bilo razumljivo, jer je ovaj istorijski događaj postao deo opšteg znanja tek ranih devedesetih godina dvadesetog veka, ranije objavljene knjige ga ne beleže. Autori Platforme ne pominju još jednu značajnu činjenicu. Među komunističkim delegatima na konferenciji bilo je i Srba i Crnogoraca. Tako je u komisiji koja je izabrana na konferenciji Pavle Jovičević bio potpredsednik, a Milan Zečar član.

teror se rasplamsao. Albanci su masovno gubili poslove, škole su zatvarane, a hapšenja, proterivanja i ubistva postali su svakodnevna realnost (isto, 26). Proglašenje Republike Kosovo 7. septembra 1990. godine bilo je završetak onih tendencija i aspiracija već izrečenih na konferenciji u Bujanu, i kasnije tokom masovnih demonstracija 1968. i 1981. godine. Uprkos činjenici da je bio ograničen samo na Kosovo i nije se odnosio na „sve etnički albanske zemlje koje skapavaju pod jugoslovenskim jarmom“, ovaj čin, navode autori, predstavlja korak napred prema ostvarenju najvažnijeg cilja albanskog nacionalnog pokreta (isto, 27).

Ni Badinterova komisija¹⁷⁹ niti Mirovna konferencija o Jugoslaviji nisu Albancima priznale pravo na samoopredeljenje, nastavljaju autori, iako oni čine 90% kosovskog stanovništva. Suočavajući se sa represijom, ako ne i otvorenim terorom, Albanci su se masovno uključivali u pokret koji je pokušavao da probleme u pokrajini rešava isključivo mirnim putem. Beogradske vlasti su odbacile albanske zahteve, što je uz nesposobnost međunarodne zajednice dovelo do izbijanja oružanog sukoba i do jačanja Oslobođilačke vojske Kosova. Autori se ne bave samom OVK u značajnijoj meri, jer je u vreme nastanka Platforme ova organizacija još uvek bila obavijena velom tajne i misterije, već apeluju na velike sile da obrate pažnju na činjenicu da kosovska kriza ima duboke istorijske, ekonomske, socijalne i kulturne korene. Ali, pre svega: „ovo je pitanje nepravedno podeljene nacije“ (isto, 32–33).

Istorijski i politički kontekst na kraju dvadesetog veka mnogo je složeniji od onog u kojem se albansko nacionalno pitanje pojavilo, zaključuju autori. Onda su sve zemlje naseljene Albancima bile deo Osmanskog carstva, danas su podeljene između pet država, što znači da bi ostvarenje cilja predaka iz nacionalnog pokreta podrazumevalo promenu granica četiri međunarodno priznate nacionalne države na Balkanu. Uz dozu gorkog realizma, autori primećuju da je teško postići takav razvoj događaja, da to predstavlja „prepreku za naše nacionalno pitanje koja se teško može prevazići bez podrške međunarodnog faktora“ (isto, 34). Pod uticajem događaja sa Kosova, oni prizivaju vojnu intervenciju da bi se sprečila humanitarna katastrofa. Budući status pokrajine trebalo bi da bude rešen na osnovu principa o samoopredeljenju. Ipak, to treba postići isključivo demokratskim i miroljubivim sredstvima koja odgovaraju modernim evropskim standardima. Dalje se ističe da je trajno rešenje kosovskog pitanja usko povezano sa položajem Albanaca u Makedoniji, koji su na toj teritoriji prisutni u istorijskom kontinuitetu i čine „35% ukupnog stanovništva“ (isto, 49). U ovom kontekstu, Albanska akademija nauka predlaže sledeće mere: „priznati Republiku Kosovo kao deo Federalne Republike Jugoslavije, Albanice u Makedoniji tretirati kao i Makedonce, to jest pružiti im prava konstitutivnog naroda, pomoći Albancima u Crnoj Gori da dobiju svo-

---

¹⁷⁹ Poznatu pod ovim imenom zbog činjenice da je predvodio Robert Badinter, tadašnji predsednik Ustavnog suda Francuske, Arbitrarnu komisiju konferencije o Jugoslaviji formiralo je Veće ministara EU 27. januara 1991. godine, sa ciljem da Konferenciji o Jugoslaviji pruži pravne savete. Pored Badintera, u Komisiji je učestvovalo još četvoro predsednika ustavnih sudova: Roman Herzog (Nemačka), Aldo Corasaniti (Italija), Francisco Tomás y Valiente (Španija) i Irene Petry (Belgija).

ju autonomnu oblast, Albancima u Grčkoj garantovati pravo na nastavu na maternjem jeziku u državnim školama“ (isto, 49).

Koja je priča iza priče?

Sve što je prezentovano u Memorandumu SANU i Platformi AAN bilo je već viđeno. Ali način iznošenja argumenata (programski), institucije (akademije nauka) i budući uticaj ovih tekstova (političke implikacije) jesu novost. Još dva ključna elementa upotpunjuju sliku: emotivno obojeni jezik i urgentnost predloženih rešenja. Zapanjujuće je kako su autori oba teksta lako odustali od tipično hladnog „naučnog stila“ i prepustili se upotrebi reči sa značajnim semantičkim bremenom, „genocid“, „jaram“, „rasistički“, „katastrofa“, itd. Očigledno je da komunikacija između albanskih i srpskih istoričara, ako uopšte postoji, u oba dokumenta liči na „razgovor gluhih“. Jedini motiv za stupanje u bilo kakav dijalog jeste odbacivanje mišljenja druge strane.

Nema sumnje da su ovi dokumenti izrazi srpskog i albanskog nacionalizma u tom smislu što priznaju primarni značaj nacionalnih interesa, implicito se zalažući za hitno uklanjanje prepreka ostvarenju tih interesa (Berlin, 2002, 472). I albanska i srpska nacija se u ovim dokumentima pojavljuju kao datosti, kompaktne i homogene, koje se suočavaju sa ogromnim opasnostima po svoje postojanje. Ali podjednako je važna motivacija autora oba teksta. Oni je jasno iskazuju: zabrinutost za sudbinu nacije i osećanje dužnosti (Mihailović, Krestić, 1995, 9; Platforma, 1998, 4). Zatim idu korak dalje, predstavljajući se kao izvor znanja; otud naglasak na institucijama, na grupi a ne na pojedinačnom autoru. Očigledno, autoritet dveju Akademija je dao ne samo legitimitet historiografskim verzijama predstavljenim u dokumentima, već i politički kredibilitet zahtevima i rešenjima koje su autori predložili. U čistom i kompaktnom obliku oni su ponudili dijagnoze sadašnjih stanja, identifikovali izvore problema u prošlosti i prezentovali rešenja za budućnost. Predstavili su se kao intelektualna avangarda nacije, sasvim na liniji sa romantičarskom vizijom intelektualca koji budi nacionalnu svest i ima društvenu ulogu čuvara znanja. Oдавde nas još samo jedan korak deli od direktne političke umešanosti i čini se da su autori oba dokumenta napravili taj korak, jer oni ne samo da proizvode ideje, nego i predlažu strategije i mere za njihovu primenu.

Danas znamo mnogo toga o pocesu pripreme ovih dokumenata. Na zasedanju Skupštine SANU u maju 1985. godine doneta je odluka da Akademija treba da iznese svoje mišljenje o aktuelnim društvenim pitanjima. Narednog meseca, formirana je Komisija kojom je predsedavao potpredsednik SANU Antonije Isaković, a koju su između ostalih činili još i istoričari Radovan Samardžić i Vasilije Krestić, filozof Mihailo Marković, ekonomista Kosta Mihailović. Formirane su dve radne grupe. Jedna se bavila pitanjem jugoslovenske krize, a druga srpskim nacionalnim interesima (Mihailović, Krestić, 1995, 13). Dokument je još u fazi nacрта „procureo“ (Mihailović i Krestić insistiraju na tome da je bio ukraden) i objavile su ga *Večernje novosti* 24. septembra 1986. godine. Izbio je skandal, a republičke i federalne vlasti vršile su snažan politički pritisak na Akademiju da preispita svoje stavove. Oštro je reagovao i

Ivan Stambolić, predsednik Predsedništva Republike Srbije. Pod optužbama i kritikama iz svih delova Jugoslavije, Skupština SANU je 5. oktobra donela odluku da se prekine rad na Memorandumu. Ali je zato na sledećem zasedanju Skupštine SANU 18. decembra velika većina članova odbila da se odrekne Memoranduma i dala je podršku Predsedništvu Akademije (isto, 19).¹⁸⁰ U izveštaju koji su pisali deset godina kasnije, Mihailović i Krestić više puta navode da Memorandum nikada nije stekao status dokumenta koji je Akademija zvanično prihvatila i objavila.

Platforma Albanske akademije nauka došla je na svet u drugačijim okolnostima, ali takođe kao rezultat inicijative intelektualaca. Naravno, priprema ovog dokumenta bila je reakcija na događaje na susednom Kosovu. Ipak, kao što sugeriše izveštaj Međunarodne krizne grupe, mogao je to biti i svestan pokušaj da se restaurira ugled Akademije, drastično narušen posle pada komunističkog režima u Albaniji (ICG, 2004, 11). Takva interpretacija deluje smisljeno, ako se uzme u obzir da nova demokratska vlada nije pokazivala naročitu želju da finansira AAN, pošto je smatrala za uporište starog režima. Ali situacija se promenila kada je 1998. godine Socijalistička partija ponovo osvojila vlast, a nova vlada predložila novo Predsedništvo AAN. U intervjuu za nedeljnik *Klan*, Jili Popa (Yilli Popa), predsedavajući Predsedništva AAN, objasnio je proces pripreme Platforme. Kada je Skupština AAN posle diskusije prihvatila prvu verziju, tekst su dobili i viđeniji intelektualci u Albaniji, Makedoniji i na Kosovu. Posle razmatranja njihovih primedbi i sugestija, objavljena je konačna verzija teksta, na albanskom, engleskom i francuskom jeziku (www.revistaklan.com/arshiv2/216/popa.asp). Važno je da se u Popinoj izjavi primeti naglašavanje sve-albanske diskusije o tekstu Platforme, koje podvlači ambiciju njenih autora da budu glas nacije.

Oba dokumenta su rezultati ideja odavno prisutnih u srpskim i albanskim naučnim radovima i javnim raspravama. Memorandum SANU se često vidi kao jedan od mnogih dokumenata, apela, tekstova, knjiga kojima se izražava zabrinutost intelektualaca za položaj Srba na Kosovu i u Jugoslaviji (Dragović-Soso, 2002, 127–139). Bez sumnje, ovaj dokument je najznačajniji u tom lancu izraza koji simbolizuju uspon srpskog nacionalizma u drugoj polovini osamdesetih godina prošlog veka. Uticaj Memoranduma može se videti u političkim promenama koje je sprovodio Slobodan Milošević kada je došao na vlast, naročito u odnosu prema Kosovu i Vojvodini. Kako Popa naglašava u intervjuu, politička rešenja koja je Platforma predložila kasnije su primenjena u Ohridskom sporazumu. Ali različiti albanski nacionalistički krugovi su i ovaj tekst označili kao minimalistički, jer mu nedostaje jasna poruka da je jedino rešenje albanskog nacionalnog pitanja ujedinjenje svih teritorija na kojima žive Albanci na Balkanu. Popa je odbacio ovakve optužbe i ponovio da Platforma ne poziva na nasilne promene granica na Balkanu, već da staje u odbranu albanske populacije.

---

¹⁸⁰ Samo su dvojica akademika otvoreno zatražili reviziju teksta Memoranduma, Pavle Savić i Vaso Čubrilo-
vić. Reakcija drugog akademika je posebno istaknuta pošto je on u već dva memoranduma, iz 1937. i
1944. godine, otvoreno zahtevao proterivanje Albanaca sa Kosova. Zbog ta dva dokumenta, albanski
istraživači ga vide kao simbol srpskog šovinizma i hegemonizma (Elsie 2002, 97–130; 149–170).

Kontinuitet ideja je najvidljiviji kada je istorija u pitanju. Oba dokumenta rekapituliraju glavne elemente srpske i albanske historiografije i oslanjaju se na njih, naročito kada je u pitanju Kosovo. Dovoljno je ukazati na dve činjenice. Samo nekoliko meseci nakon skandala oko Memoranduma, SANU je objavila *opus magnum* svog člana, istoričara Dimitrija Bogdanovića, pod naslovom *Knjiga o Kosovu*. Ako uzmemo u obzir da je knjiga prihvaćena za objavljivanje 1984. godine, i da je glavni urednik bio Antonije Isaković, vodeća figura Komisije za izradu Memoranduma, onda veza postaje jasna. Ali i bez lične povezanosti, Bogdanovićeve knjiga i tekst Memoranduma pokazuju izuzetnu sličnost. Dalje, glavne teze iznete u Platformi mogu se naći u jednoj drugoj, većoj publikaciji, takođe Albanske akademije nauka, koja je pod naslovom *Istina o Kosovu i Albancima u Jugoslaviji* objavljena u Tirani 1990. godine. U njoj se mogu naći ista isticanja ilirsko-albanske etnogeneze, masovnog albanskog prisustva na srednjovekovnom Kosovu i viktimizacije Albanaca u Jugoslaviji u dvadesetom veku. Sagledana iz ove perspektive, Platforma je samo kondenzovana verzija ideja koje čine srž moderne albanske historiografije.

Zaključci

Odgovarajuća i detaljna arheologija kontinuiteta ovih ideja u fukoovskom smislu reči zahtevala bi daleko dužu studiju, a ovde će biti dovoljno izneti svega nekoliko zajedničkih osobina Memoranduma i Platforme. Oba dokumenta i tok ideja koji sadrže pokazuju zapanjujuću strukturnu sličnost, koja se zapaža u a) demonizaciji drugog, b) viktimizaciji nas, i c) predstavljanju našeg pogleda na stvari kao prirodnog, normalnog, stoga normativnog, dok je njihovo viđenje lažno i pogrešno, neprirodno i neobavezujuće. Ako bismo analizu sveli na istoriju Kosova, lako bi se moglo doći do zaključka da oba dokumenta predstavljaju jednostrano viđenje, koje daje prvenstvo samo jednoj strani dok drugu potpuno isključuje. Takav izbor ima jasne političke implikacije, jer nastoji da legitimiše i/ili opravda političke poteze iz prošlosti i one koje vidi kao potrebne u budućnosti. Štaviše, kao istorijske vizije, obe perspektive su hegemonijske u vremenu i prostoru, i ne uzimaju u obzir višeslojnosti i amplitude istorijskih procesa. Dalje, autori oba dokumenta prave istu metodološku grešku anahronizma, jer koriste kategoriju nacije u tumačenju događaja izvan modernog konteksta. Najzad, oba dokumenta otkrivaju prilično upadljivu nezainteresovanost prema drugoj strani i nedostatak znanja o njoj ili, bolje rečeno, veru da je sve potrebno znanje već stečeno i da nema potrebe za daljim dijalogom. Nažalost, uz retke izuzetke ova je tendencija (od)uvek bila prisutna u albansko-srpskim odnosima.

Dok je Platforma ostala gotovo nepoznata srpskim naučnicima, Memorandum su analizirali najpre intelektualci s Kosova, a zatim i oni iz Albanije. Možda je ovaj trend ustanovio Fehmi Agani (Fehmi Agani), vodeći kosovski sociolog koji se školovao u Beogradu i verovatno jedna od vodećih političkih ličnosti koja je osmislila nenasilan albanski pokret devedesetih godina prošlog veka. Agani je metod korišćen u Memorandumu ocenio kao „podlu kontinuiranu žalopojku nad tragičnom sudbinom

srpskog naroda“, koja se odriče razuma i obraća se jedino emocijama (Agani, 1994, 141). Viktimizacija srpskog naroda i optuživanje Albanaca da protiv kosovskih Srba vode otvoreni rat, prema Aganijevom mišljenju, značili su objavu rata. I on je zaključio da je jedino zahvaljujući trezvenom pristupu kosovskih Albanaca, koji su prigrlili miroljubive oblike otpora, izbegnuta tragedija slična onoj koja se dogodila u drugim delovima Jugoslavije (isto, 150). Naposljetku, ta se tragedija dogodila i sam je Agani bio jedna od njenih žrtava.¹⁸¹ Mogu samo da nagađam da li bi on primetio da se, i pored razlika u tonu, njegove reči isto tako mogu primeniti i na tekst Platforme. Zamišljam kako bi se on mogao složiti sa Nebojšom Popovim da „umesto da posmatramo nacionalizam u uopštenom smislu kao proizvod sudbine ili prirode koji može biti dobar ili zao, pre bi trebalo da proučavamo njegove istinske početke i to kako on postaje ideologija konflikta“ (Popov, 2000, 1). Upravo bih takvoj vrsti razumevanja želeo da doprinesem ovim člankom.

---

¹⁸¹ Aganija su mnogi posmatrači videli kao glavnog stratega Demokratskog saveza Kosova (Lidhja Demokratike e Kosovës) i kao jednog od glavnih ličnosti kosovske političke scene. Šestog maja 1999. godine Agani se sa porodicom nalazio među albanskim izbeglicama u vozu koji je iz Prištine išao u Makedoniju. Voz je vraćen nazad sa granice i u blizini Kosova polja (Fushë Kosovë) Aganija je odvela jedinica srpske policije, dok su se njegova žena i sin vratili u Prištinu. Njegovo telo nađeno je sledećeg dana kraj puta u blizini Lipljana. Srpska policija objavila je saopštenje u kojoj je optužila OVK da je izdvojila i potom ubila Aganija. Međutim, u novinskom članku iz 2002. godine, Fond za Humanitarno Pravo izneo je mnoštvo detalja o ubistvu, uključujući tu i imena dvojice policajaca koji su po svemu sudeći usmrtili Aganija.

Literatura:

AGANI, F. (1994) *Demokracia, kombi, vetvendosja* (Democracy, Nation, Self-Determination). Pejë: Dukagjini.

BAHTIN, M. (1982) *Problemy literatury i estetyki*. Warszawa: Czytelnik.

BERLIN, I. (2002) *Pod prąd. Eseje z historii idei* (Against the current. Essays in history of ideas), H. Hardy ed. Poznan: Zyski S-ka.

DRAGOVIĆ-SOSO, J. (2002) *Saviours of the Nation? Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*. London: Hurst.

ELSIE, R. (2002) *Gathering Clouds. The Roots of Ethnic Cleansing in Kosovo and Macedonia. Early Twentieth-century Documents*. Pejë: Dukagjini.

GELLNER, E. (1991) *Nations and Nationalism*. 2nd Ed. Ithaca: Cornell University Press.

HROCH, M. (1985) *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge, London, New York: Cambridge University Press.

MALIQI, Sh. (1993) *Shqiptarët dhe Evropa*. Pejë: Dukagjini.

MIHAILOVIĆ, K. and KRESTIĆ, V. (1995) *Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts. Answers to Criticism*. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts.

ICG. (2004) *Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Stability?* Europe Report N°153.

POLLO, S. and BUDA, A. (1965) *Historia e Shqipërisë*, Vol. II. Tiranë: Universiteti Shtetërori Tiranës.

POPOV, N. ed. (2000) *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*, Budapest: CEU Press.

PLATFORM FOR THE SOLUTION OF THE NATIONAL ALBANIAN QUESTION (1980) Tirana: Akademia e Shkencave e RSH.

SKENDI, S. (1980) *Balkan Cultural Studies*. New York: Columbia University Press.

Rigels Halili

University of Warsaw

“We, the Sons of the Nation“ – Intellectuals as Generators of Albanian and Serbian National Ideas and Programs

Abstract:

The paper offers a historical and textual comparative analysis of two very important documents: the Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts written in 1986, and the Platform for the Solution of the National Albanian Question presented by the Albanian Academy of Sciences in 1998. On this basis, the paper inquires on the role of intellectuals as generators of national ideas, ideologies and programs. The article provides a detailed analysis of both documents and thereafter offers an analysis of the socio-political contexts, in which both texts were produced. Simultaneously, the article tried to contextualise both these documents in the Serbian and Albanian nationalist discourses respectively.

Key words:

intellectuals, nationalism, political ideas, political programmes